

Atf: Özşener, F. (2023). Batı ve Doğu Feminizminde Ontolojik Bir Varlık Olarak Kadın. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 40-48
Citation: Özşener, F. (2023). Woman as an Ontological Being in Western and Eastern Feminism. *Vankulu Journal of Social Studies*, 12, 40-48

Araştırma Makalesi / Research Article

Funda ÖZŞENER*

* Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü, Van/Türkiye.
Assoc. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Fine Arts, Department of Performing Arts, Van/Türkiye.
fundaozsener@hotmail.com ORCID: 0000-0003-1350-5019

Batı ve Doğu Feminizminde Ontolojik Bir Varlık Olarak Kadın
Woman as an Ontological Being in Western and Eastern Feminism

Öz

Feminizm, sosyal haklar ekseninde gelişen bir hareket olarak başlangıçta kadının mevcut koşullarını iyileştirmek adına tarihi, sosyolojik, hukuki bir misyon yüklenmiştir. Ne var ki ulaştığımız aşamada bu hareketi kadın hak ve özgürlükleri davasının sınırlarıyla tanımlamak oldukça güçtür. Dolayısıyla artık feminizme edebiyattan, queer felsefeye dek genişlemiş, modern dünyanın yeni bir söylemi gözüyle bakmak gerekir. Bu noktada Müslüman Doğu ve Hristiyan Batı kaynakları, uygulama yöntemleri ve alanları arasındaki farklılıklarıyla bir sınır çizgisinde buluşur. Kadından söz eden eski feminizmler çoğu kez aynı kadından söz etmemiştir çünkü. “Kadın ne zaman kadın oldu?” türünden retorik bir soru, ayrımın belirginleştiği bu sınırdan doğmuş, cevapsız yanları kalmış, dolaylı olarak bir eksikliği işaret etmiştir: Kadının ontolojik varlığının ihmalini. Gerçekten de her iki feminizm dinsel, mistik, ruhsal olanın ihmaliyle onca farkına rağmen kadını tanımlamak hususunda ortak bir çerçeve çizmiştir. Üstelik bu çerçeve diğer cephede; kadın karşıtı söylemi üreten, Gılgamış destanı ya da Lilith söylencesi gibi pagan kültürünün ana motifleriyle beslenmiş kolektif bilinçaltının bakış açısıyla örtüşür. Üretim ilişkilerinin cinsiyet ayrımına dayalı zaruri uygulamalarını ele almak da bir varlık olarak kadını tanımlamamıza imkân sunamaz çünkü mesele sadece sosyolojik olmadığı gibi tümüyle ekonomik de değildir. Bu makale genel bir bakış açısıyla Müslüman Doğu ve Hristiyan Batı Feminizmi’nde kadın meselesine literatür üzerinde farklılıklar cephesinden yaklaşmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, feminizm, Gılgamış Destanı, Lilith Efsanesi, doğu-batı medeniyetleri

Abstract

Feminism, as a movement that develops on the axis of social rights, initially assumed a historical, sociological and legal mission in order to improve the current conditions of women. However, at the stage we have reached, it is very difficult to define this movement within the limits of the women's rights and liberties cause. Therefore feminism should be viewed as a new discourse of the modern world, which has expanded from literature to queer philosophy. At this point, Muslim East and West meet on a borderline with their differences between their sources, application methods and fields. Perhaps the old feminism that talked about woman never talked about the same woman? Because a rhetorical question like “When did a woman become a woman?” arose at this border, where the distinction became clear, and indirectly pointed to a deficiency due to its unresponsiveness of the neglect of the ontological existence of women. Indeed, both feminisms have drawn a common framework to define women despite all their differences by neglecting the religious, mystical and spiritual aspects. Moreover, this framework oddly coincides with the perspective of the collective subconscious, which produces the anti-women discourse, fed by the main motifs of pagan cults such as the epic of Gilgamesh or the myth of Lilith. Addressing the essential practices of production relations based on gender discrimination does not allow us to define women as an entity, because the issue is not sociological, nor is it economic. This article aims to approach with an overview to the the issue of women in Eastern and Western feminism from the perspective of resources, distinctions and problems

Keywords: Woman, Feminism, Epic of Gilgamesh, Legend of Lilith, eastern-western civilizations

Giriş

Doğu feminizmi Müslüman coğrafyada kadının yalnız sosyolojik, ekonomik ve yasal talepleri açısından değil aynı zamanda soyut bir kadın anlayışı, kadının ne olduğu, başka bir deyişle yaradılışın hangi aşamasında, ne zaman kadın olduğu türünden ontolojik sorulara yanıt bulmamız bakımından da dini kaynaklardan beslenir. Bu hususta Kur'an hem varlık hem de kadın ve erkeğin benzerlikleri, farklılıkları, görev ve sorumlulukları açısından sarsılmaz bir söz ortaya koyar. Dolayısıyla bugün Doğu feminizmi başka bir deyişle İslami feminizm çalışmaları başlığı altında gerçekleştirilen, kadına ilişkin bazı ayetlerin yeniden okunması gayretleri ~~de~~, yeni bir söylem oluşturma ve kadını yeniden tanımlama gayretleri de ciddi, keskin bir hatta zaman zaman da kendine has güçlüklerle devam eder.

Bu güçlüklerin bir sebebi, genel kanaatin, yorum yöntemlerinin güvenilirmez olduğu yönünde olması dolayısıyla onları uygulama zorlukları ise de diğer bir sebebi, her tür anlama biçimini elinde tutan ve bunu cinsiyetçi bir bakış açısına sabitleyen tutucu çevrelerin yönetsel otoritesinin etkili varlığıdır. Daha ılımlı olan İslam tasavvufu ve din dışı, geleneğe bağlı kültürel etkiler ise sacayağının diğer iki kanadında rol oynar ve tarih boyunca kadının tanımlanmasına ilişkin kimi olumlu ya da olumsuz etkilere kaynaklık eder. Fakat bu unsurlar ne olursa olsun; başta Kur'an, sünnet ve hadisler kadına dair geçmiş ve gelecek olası eylemlerin, kavrayış biçimlerinin yönünü çizen ana kaynaklar olarak ağırlıklarını korur. Bu açıdan bakıldığında İslami feminizmin, Batı feminizmine kıyasla sınırları daha belirgin, teolojik bir alanda hareket ettiğini görürüz. Böylece Doğu'da kadına dair açık, ontolojik, ortak bir yorumun henüz geliştirilememiş olmasına ilişkin asıl problemin, Batı medeniyetinde karşımıza çıktığı şekliyle, referans kaynakların din dışı türsel çeşitliliğinden doğmadığını fark ederiz. Aksine problem kendi güvenilir kaynaklarını henüz kadın lehine yorumlamamış erkek otoritesinden kaynaklanıyor gözükmektedir. Elbette bu durumun çok farklı sosyolojik, düşünsel sonuçları mevcuttur.

Ne var ki böylesi bir bakış açısı dini uygulama ve kültürler düşünüldüğünde İslamiyet'te birçok farklı yaklaşımın da var olduğu, İslami uygulama anlayışlarının tek olmadığı, bazı hadis ve sünnetlerin dayanaklarının güçlü ya da zayıf veya kesin olduğu ve kimi yönetsel yaklaşımların dini değil tümüyle mülkiyet kökenli olup, aslında onların sınıfsal olarak ele alınması gerektiği itirazlarıyla karşılaşır. Buna rağmen itirazların hiç biri Doğu feminizmi açısından nihai olarak, zihinlerde Kur'an'ın tarihsel işaretleri ve evrensel yol gösterici varlığının güvenilirliğini zedelemeye aksine belki de onun, bazı hususlarda, bizzat kültürlerin parlak doğuş kaynağı olarak yorumlara açıklığını ortaya koyar. Tüm bunlara ek olarak, bir yandan da İslamiyet öncesi dönemlerden kalan, günümüze ulaşmış kimi geleneksel etkiler; mitler, halk hikâyeleri, tabular, pagan kültürleri gibi halkbilimin, antropolojinin, sosyoloji ya da dilbilimin konusunu oluşturacak unsurların, sözünü ettiğimiz soyut kadın anlayışını, onun ne zaman ve nasıl kadın olduğunu daha derinden, belki de bugün artık büyük kısmı hurafe, batıl, biat olarak adlandırılan bir düzlemde hala, zayıfça da olsa belirlemeye devam ettiğini vurgulamanın gerekliliği vardır. Üstelik bu durum kolayca göz ardı edilemez çünkü kadına dair gerçek ya da mecazi herhangi bir soruya yanıt vermenin bu unsurları da ele almayı zorunlu kılan, tarihsel gereklilikleri vardır.

1. Yol Ayrımı: Batı ve Doğu Feminizmi

Batı ve Doğu feminizmi kadına dair evrensel hak talepleri hususunda değilse bile belli bir noktada bir tür yol ayrımına girmiş gözükür. Ortaçağ'ın kadını cadılaştıran, şeytanlaştıran ya da pagan mitlerinin onu dünyevilikten koparan anlayışı -İncil ve Tevrat'ın başlangıçta, belirli bir süre boyunca ortaya çıkan olumlu, müdahaleci etkisine rağmen- karşı cephede varlığını, kadına ilişkin bir tür distopya olarak korurken, Doğu'da dini ve din dışı gelenek onu, neredeyse bir ütopya olarak, kadın cinsini öte dünyada tesis eden bir ütopya olarak belirlemeye devam etmiştir. Belki de bu yüzden İslami feminizm ve Batı feminizminde kadının ne olduğuna dair bir incelemede ya da kıyaslamada gerçekten dikkat edilmesi gereken esas husus günümüzde kadın söz konusu olduğunda Batı coğrafyasını dini referanslardan ya da herhangi bir tür dogmatik referanstan ziyade kapitalist sistemin belirleyicilikleri içinde, Doğu'yu da rasyonalite / irrasyonalite bağlamında ele almanın sosyolojik zorunluluğudur. Yani bir anlamda, zihinlerde çok önceden tesis edilmiş kadın fikrinin arkeolojisini belirli amaçlar doğrultusunda fakat uygun araçlarla gerçekleştirmek gerekir. Zira her iki medeniyetin kadına dair yüzeyde ortak görünen kavrayışı da tarih ve sosyolojisi de farklı kaynaklardan, ihtiyaçlardan hatta topyekün farklı inanışlardan beslenmiş dolayısıyla ortaya ayrı külliyatlar konmuş ancak fark yeterince vurgulanmamıştır. Bu yüzden her iki feminizm genellikle aynı kadından söz ediyormuş gibi gözükür. Söz konusu durumun bir sebebi Müslüman coğrafyada mevcut bulunan geçmiş ya da şimdiki döneme ait hiçbir yerel kültürün, bu hususta Batı medeniyetinin saldırgan ve tahakkümcü ideolojik gücü ile başa çıkıp, özgünleşecek güçte olmaması ise bir diğeri de Batı'nın herhangi bir dini / dogmatik kaynağa bağlı argümanla, teolojik anlamda Doğu ile karşılaşma arzusu göstermemiş olmasıdır. Ki isterse bu karşılaşma, kadının yeni bir tarifine yönelik, feminizmi son derece yakından ilgilendiren bir düzlemde olsun... Benzer koşullar ise yapay benzerliği artırır.

Böylece durum, genel bir bakış açısıyla kısmen Batı lehine bir tablo çizer. Kavramlaştırmalar da ideolojik söylem çerçevesi de Batı tarafından belirlenmiştir. Fakat yine de pek çok İslam aydını, yazar ve akademisyen söz konusu sorunun bir gerekliliği, doğal, vicdani sorumluluğu olarak, İslami uygulamaları kendi içinden yola çıkararak evrensel bağlamda ortaya koymaya çalışmış dahası sadece kadın konusunda değil topyekûn dünya düzeni konusunda, uygulamadan kaynaklanan problemlerin büyük bölümünü, tümüyle çağın dili, zaruretleri bakımından tartışarak hem Batı hem de Doğu anlayışını yeni, araştırmacı bir ruhla dünyaya açmıştır. Batı ve Doğu'yu farklarıyla önümüze sermiş, bir anlamda yeniden okumuştur. Elbette hem dünya düzeni hem de İslam coğrafyasına yönelik değerlendirmeleri ilahi emirler/ yasaklar, tarih ve sosyoloji bağlamında, Batı'nın Doğu karşısındaki pozisyonuna dikkat çekerek dile getirmek, kadın için esas ihtiyacımız olan düzlemi yaratmada karşılaşılan zorlukları tespit etmek için önemli, önemli olduğu kadar da zaruridir. Ayrıca geniş Doğu coğrafyasında kadının genel durumunu Asrısaaadet'ten günümüze, 1400 yıllık tarihsel süreç içinde, sürecin kendini bir yol gösterici olarak ve meselenin bizzat merkezinde yer alacak şekliyle ortaya koyan tarihsel bakış açıları da mevcuttur.

İslam'ın geliş ve yerleşme dönemi olan Asrısaaadet'in önümüze koyduğu şu ibret ve ihtişam dolu tabloya dikkatle bakalım: İlk Müslüman olan insan bir kadındır: Hz. Hatice, Hz. Peygambere ilk mali desteği veren bir kadındır: Hz. Hatice, ilk Müslüman şehit bir kadındır: Sümeyye, ilk iftiraya uğrayan bir kadındır: Hz. Aişe, uğradığı iftira üzerine tanrı tarafından aklanan, bir kadındır: Hz. Aişe, en büyük eğitici, üstat bir kadındır: Hz. Aişe, peygamberin soyunu devam ettirme bahtıyarlığını taşıyan, İslam'a ve peygambere ihanet edenler tarafından çocukları katledilen ilk insan bir kadındır: Hz. Fatma. Cenabı Hak bu büyük kadınların kişiliklerinde, özellikle Hz. Aişe'nin kişiliğinde horlanan ve ikinci plana atılan kadını adeta yükseltmiş, seçkinleştirip en yüksek onur burçlarına oturtmuştur. İslam tarihinin bütün oylarını kadın aleyhine kullanan erkek egemen tutumuna karşı Yüce Allah oyunu her zaman kadın lehine kullanmıştır (Öztürk, 2013, s. 5-7).

Fakat ister Batı feminizmine yönelik bir eleştiri niteliğinde isterse çağdaş dünyanın gerekliliklerinden ötürü ya da bağımsız bir düşünce ortaya koymak açısından olsun İslami çerçeve içinde kadını yeniden tanımlamanın bir takım güçlükleri de vardır. Bunlardan ilki gerçekte gelenek, töre ya da zihniyetten kaynaklanan uygulamalara karşı çıkmanın, İslamiyet'e karşı çıkmak olarak görülme riski taşıyor olmasıdır. Kültür ya da sosyoloji yani aslında şeriat (uygulama) çoğu kez dinin kendisi ile karıştırılır. Çağlara, bölgelere dair pratik farklılıklar, üretim ilişkilerinden veya tarihsel koşullardan doğan farklılıklar ya da asrın ruh yapısı ile zihin dünyası da insanın idealize edilmesi suretiyle taşlaşmış bir din anlayışıyla kıyaslanarak sapma sayılır. Sanki idealize edilmiş bir geçmiş üzerinden, kadına ilişkin sabit bir model yaratılmış ve kadın o ideal geçmişte dondurulmuştur. Bu durum da neredeyse çağlar, koşullar hiç değişmiyormuşçasına sakınılacak davranışları, yasakları çoğaltma, kadınlığa ilişkin sınırları keskin, değiştirilemez hatlarla belirleme ile sonuçlanmıştır. Nihayetinde, söz konusu bakış açısına bağlı olarak kadın pek çok zaman, kötücül, başa çıkılmaz bir varlık olarak listeye eklenir. Elbette, gerçekte iyicil bir varlık olarak eklense de sonuç değişmeyecektir çünkü kadının varlık statüsü yani ne zaman kadın olduğu sorusu, ait olduğu soyut düzlemde yanıtlanmadıkça, gelenek merkezli, otoriter referanslar bağlamında o daima doğaüstü, ütöpik bir tür varlık olma niteliğini sürdürecektir.

Söz konusu bağlamda kanaat genel olarak bu yönde ise de elbette farklı bakış açıları da mevcuttur. Örneğin tasavvufun kadına ve onun sorunlarına daha ılımlı ve gerçekçi yaklaştığı düşünülür. Modern çağa yaklaştıkça, İslam tarihinin ciddi bir parçası olan tasavvufun olumlu, pratik etkisinden söz etmek artık iyice güçleşse de geçmişe dair bir takım örnekler bu iddiayı doğrular niteliktedir. Fakat yine de Doğu feminizmine eklenerek, bizi yeni bir tanım hususunda tam bir yanıtla ulaştırması bakımından değil. Çünkü bazı fıkıh kitaplarının sert etkisi, kimi tasavvuf ehlinin bir bakıma olumlu bakış açısıyla, başka bir yönden ise kadını gerisin geri göklere fırlatmasıyla çelişir ve bu görüntü bir anlamda zıtları bir araya getirerek hemen hemen şöyle bir tablo ortaya çıkarır: Kadın ya melek ya şeytandır. Böylelikle asıl ihtiyacımız olan rasyonel statü bir kez daha muamma halini alır: “Kadın şeytan suretinde gelir, şeytan suretinde gider“ (Muslim, Tarihsiz; aktaran: Uludağ, 2014, s. 17). “Kadın din ve akıl yönünden eksiktir” (Buhari, Tarihsiz; aktaran: Uludağ, 2014, s. 17). Benzeri ifadeler tasavvuf düşüncesinin de zaman zaman olumlu bakış açısından kopabildiğini gözler önüne serer. Oysa ana kaynak, Kur'an kadın ve erkeğin yaradılışı, varlığının özü hususunda son derece açıktır. Kadının ne zaman kadın olduğu gerçekte çoktan ve apaçık biçimde yanıtlanmıştır;

Hem Allah sizi bir topraktan, sonra bir damla sudan yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı. O'nun bilgisi olmadan ne bir dişi hamile olur, ne doğurur. Kendisine ömür verilenin de ömrünün uzatılması da, ömründen kısaltılması da mutlaka bir kitapta yazılıdır. Şüphe yok ki bu, Allah'a göre kolaydır (Elmalılı, 35/11, s.436).

Kadın ile erkeğin yaradılışına ilişkin Kur'an'da yer alan ayet grupları Yahudi ve Hristiyanlar tarafından farklı biçimde kabul görür. Buna rağmen Batı ve Doğu arasında, özellikle kadının varlık statüsü anlamında devam edip gelen problem, tarihsel olarak eş zamanlı olmayan fakat yine de nihayetinde modern çağ ile birlikte birbirine benzeyen tablolar çizmiştir. Onca farka rağmen benzerlik hayret vericidir. Üstelik bugün Batı

toplumlarından ziyade Doğu aleyhine işlemiş görünen, gölgeli geçmiş manzaralarının şüphesiz ki bir vakit, İslamiyet'in doğuşu ile saadet asrında, kadın lehine parlayan bir yüzü de olmuştur. Bütün yorum, uygulama, anlayış farklılıklarına rağmen İslamiyet'in kadına, kendi dönem ve şartları içinde doğal hakkını iade ettiği ve onu yaratıcısından dolayı, dinin kurucu peygamberi eliyle toplumun saygın bir üyesi konumuna yükseldiği İslami kabuller arasındadır. Hatta belki de bu vecheyle İslamiyet ontolojik manada kadının ne zaman kadın olduğunu, başlangıçta ona verdiği değer ile gayet net biçimde işaret etmiş, ne var ki yine de Müslüman toplumlar sosyolojik olarak açık, pratik çözümleri tarihsel süreç içinde yitirmiş, bu vesileyle de Batı karşısında öteki pozisyonuna yerleşmiştir. Örneğin, pratik bir uygulama sunması bakımından, tasavvufta kadına ilişkin genel tutum ve anlayışın ılımlı olması aksi yönde kanaatlerin de etkin olmadığı anlamına gelmemiştir. Oysa İslam'da ruhbanlık yoktur, bununla birlikte kadından uzak durmak eğilimi tasavvuf ehli hatta daha ilk zamanlardan itibaren sahabenin arasında bile ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber ise ısrarla evliliğe özendirmiştir. Elbette kadına ilişkin bahsi geçen olumsuz ve mesafeli yaklaşımın, geçmişten gelen kültürlerden, dinlerden ya da topyekûn o çağın geleneklerinden, dindarlığa ilişkin değerlerinden kaynaklı olma ihtimali de oldukça güçlüdür. Fakat bu ikisi, din ve gelenek yüzyıllar içinde birbirine karışmış ve bazı hususlarda, bilhassa kadın meselesinde, neredeyse ayırt edilemez hale gelmiştir. İşte bu noktada modern çağın bizi, geçmişi, bir daha asla layıkıyla anlayamayacak bir anlamda, ruhsal olarak ondan bütünüyle kopmuş bir halde eğitmiş olduğuna da dikkat etmek gerekir. Üstelik bunu neredeyse tarihi sistematik biçimde yeniden kurarak yapmış ve yalnız iyiyi değil kötüyü de unutmamıza sebep olarak, geçmiş olumlu toplumsal deneyimlerimizi silikleştirerek, bir daha tesis edemeyeceğimiz bir kopuşla, oradan savrulmamıza yol açmıştır.

Böylece kadının ne zaman kadın olduğu türünden bir varlık sorusunun yanıtı, her iki feminizm için de tümüyle tarihsel ya da sosyolojik temelli olamaz. Böyle bir sorunun, belki de bir yönüyle teoloji açısından ele alınması toplumsal sorunların çözümü için dahi gereklidir. İşte bu noktada karşımıza çıkan bir diğer çelişki kutsal kitaplar, sağlam dini kaynaklar sebebiyle değil ama bizzat âlimler, din adamları, zahitler ya da tasavvuf ehli vasıtasıyla yaratılır. Bu, onların kadını dünyevi, neredeyse salt dünya için, kendi kendine ortaya çıkırmış bir varlık sathına itilmiş olarak tanımlanmasının yarattığı söylemsel bir çelişkidir. Öyle bir varlığın hemen hemen hiç ruhsallığı yoktur. Yeryüzü ile sınırlandırılmıştır. Kıymeti dünyevilikten menkuldür. Kendi kendinin bir yansıması, kendinin kusuru ve kendinin bir yanlısıdır. Olumlu bazı nitelikleri ise ancak göksel olandan üstüne düşen gölgelerdir zira farklı bir bakış açısıyla bir gül ya da karıncada bile doğal olarak kadına atfedilen yumuşaklık ile çalışkanlığı görmek mümkündür. Tüm bu özellikler içinde üreme değil fakat gebelik kabiliyeti de doğal olarak, geriye insan adına bunu yapabilecek başka bir varlık kalmadığından çoğu zaman kadın için değerli bir pozisyon olarak tanımlanır ve annelik olarak kutsanır. Ne var ki o dahi tam anlamıyla göksel bir lütuf sayılmaz çünkü annelikten evvel doğum, doğurmak eylemi acılı oluşuyla örneğin Yahudilikte bir tür cezayı, hiç değilse kadın üzerinden bir ikazı işaret eder. Diğer dinlerin bakış açıları ise hiç değilse gelenek ve söylem oluşturma düzleminde kaçınılmaz biçimde -muhataplar o dine dâhil olmasalar dahi- bu kadim ancak beşer ürünü bakıştan etkilenir. Nihayetinde yaşantılarımızı, zihnimizi belirleme, yaratıcıyla ilişkimizi bozma ihtimali olan, bitkileri ve bazı mahlûkatı andırırsa da onlardan çok daha donanımlı olan dolayısıyla tehlikeli, zehirli bir varlıktan, kadından uzak durmak gerekir. Ki böylesi bir bakış semavi değildir. Hatta bu kavrayış neredeyse bir paradokstur çünkü söz konusu durumda kadının; ya diğer her şey yaratılmışken yaratılmamış tek şey olduğuna ikna olmak ya da bizzat yaratıcı eliyle, sadece kötü olarak ve diğer cinsi sınava çekmek için, tek boyutlu, tek amaçlı olarak yaratıldığına inanmak gerekir ki gerçekte iblisler bile ilkel tahayyül evrenimizde çok daha karmaşık, çok amaçlı varlıklar olarak vücut bulmuştur. Apaçık biçimde, belli bir mantık silsilesi ile varmak zorunda kaldığımız söz konusu fikirlerin tümü çelişkilidir. Yaradılış ya vardır ya yoktur. İmani bakımdan ara bir form mevcut değildir. Dahası bir çakıl taşı dahi yeryüzünde, kendisi ve işlevi açısından çok katmanlı, çok anlamlı, çok amaçlıdır. Gelin görün ki feminizmler belirsiz bir irrasyonel düzlemde yol alırken ütöpik ya da distöpik kadın söylemi ile söz konusu düzlemde (belki de meselenin özü bu olduğu halde) yüzleşmek istemezler ve devreye sosyo-ekonomik olgular, toplumsal değerlendirmeler girer. Örneğin; ataerkil sistem, kadını kötücüllüğünden kurtarmak için kutsanmış anneliği, kız kardeşliği, kadın akrabalığını ya da kız evlatlığı neredeyse icat eder, bunlar vasıtasıyla kadınlığı bertaraf edip, kadını sabit, sosyal, nispeten iyi bir pozisyon altına yerleştirir fakat eksik biçimde. Çünkü erkeklilik ve babalık erdem bakımından birbirine yapışıktır. Babalık, doğumdan sonra başlar ve hemen erkeğin verili meziyetleriyle donanır. Annelik kadınlıktan ya önce ya da sonradır ve konum olarak kadını koruyan bir değerler kalkanı, ahlaki bir pozisyon haline gelmedikçe tamamlanmış, yerine getirilmiş sayılmaz. Bu durumda doğum yapmayan baba hep Baba, doğum yapan anne ise ancak elde edilmiş bir statüko, ahlaki bir değer şeklinde Anne sayılmış olur ki bu da ortalarda epey bir süre, biyolojinin bile sınırlarını aşmış bir iddianın dolaşmış olduğunu gösterir. Sosyoloji aradığımız yanıtı ulaştıracak koşulları sunmaz.

Benzer biçimde, Batı feminizminin temel kusuru da kadına dair eksik cevaplarla ilgilenmesidir çünkü o da kadını salt dünyeviliği içinde, hemen hemen karşıtları gibi, sadece dünya için ele alır ve kadının hali hazırda kadın olarak tanımlanışında onun göksel bağını dikkate almaz. Kadın, tarih ve kültürle dolayısıyla bir coğrafya olarak yeryüzüyle sınırlı kalır. Mücadele alanı sosyal haklar, yasalar, iş sözleşmeleri, doğum izni vs. olduğu müddetçe kaçınılmaz görülecek bu durum hâlbuki yine de o alanlarda dahi işaret ettiğimiz eksiklikten,

yaratılmamış ya da tümüyle kötü yaratılmışlıktan ötürü tam olarak işe yaramaz. Bir çözüm sunuyor gibi gözükse modern çağ boyunca, kadını, erkek ile insanda eşitlemek de her iki tarafta kayıplarla sonuçlanmıştır. Nitekim insan sadece kendi ürünü olmadığı gibi kendi ürettiklerinin de ürünü değildir. Böylece, günümüze yaklaştıkça kapitalizmin erkekleşmesi beklenen kadınlarla, kadınlaşması beklenen erkekleri mecazi bir çatı altında, sanki bir tür ucubelikte birleştirdiği görülür.

İslami Feminizm ise aynı dönemde faydalı pratiklere yoğunlaşmakla bulanıklaşır, bu alandaki teolojik gücüne rağmen yeni bir odak noktasında toparlanıp, ruhsal olanı rasyonalize edemez. Kadın açısından yeryüzüne ait olmayı ortaya koyamaz, tıpkı Batı feminizmi gibi onu insanda başka bir deyişle gündelik olanda, performansta terk eder. Böylece kadının ne zaman kadın olduğu sorusu İslam'ın teolojik katkısına rağmen yanlışlarla birlikte Doğu'da da eksiklikle tamamlanır. Öyle ki tasavvufi gelenekten doğmuş bazı yaklaşım biçimleri de zihinlerde hala bunun en tipik ve tuhaf toplumsal anı örneklerini ortaya koyar. Söz konusu varlık orada da kadın değil gerçekten de sıra dışı, Batı'ya kıyasla işlevleri farklı, hatta bir tür övgüye de mazhar olmuş fakat nihayetinde tanımsız kalmış bir varlıktır.

Modern çağda bizzat feminist düşüncenin içinde, eleştirel veya tanımlayıcı; tarihe, sosyolojiye ya da sanata referansla üretilmiş pek çok çalışma da meydana gelmiştir. Bir dönem oldukça ilgi çekici görünen feminist söylem, düşünce üretmek, yeni kavramlar ve bakış açılarıyla tarihe, edebiyata, sosyolojiye, biyolojiye hatta giyim kuşama, gündelik yaşama dair konuşmak için, kadın adına oldukça zengin bir kaynak sunmuştur. Şimdilerde bu zengin kaynak giderek eski cazibesini yitirse ve daha ziyade noksanlarıyla anılmaya başlamış olsa dahi belli bir dönem içinde görevini yine de kısmen olumlu anlamda yerine getirmiş sayılır çünkü İslami çerçeve içerisinde bile, böylesi bir tartışmaya, özellikle feminizm başlığı altına kesinlikle dâhil olmayacak çevrelerden dahi kadına dair, olumlu, destekleyici, yol gösterici işaretlerin gelmesine yol açmıştır. Elbette her toplumda aynı biçimde değil. Çünkü bu üretimlerin bir kısmı Doğu toplumlarında, Batı düşüncesini, düşünce hareketini toptan reddetmek üzerine inşa edilmişken bir kısmı da hatırlatıcı mahiyetiyle, hiç değilse meraklısı için bir manzara çizmiş ve şüphesiz feminist tartışmalar olmasaydı kolay kolay ortaya çıkmayacak tarihsel bir birikimi, tecrübeyi Müslüman coğrafya bakımından, onun için ortaya koymuştur. Yine de çoğu sosyal düzenlemeler çıkışlı bu çalışmalardan pek azı İslam perspektifinden Hristiyanlık ya da Yahudiliğin, kapitalist sistem ile ilişkisi bağlamında, hangi kadın tanımını kapsadığı ile ilgilenip, eleştirel bir tutum almış, alternatif geliştirmiştir. Bulmaya çalıştığımız kökensel katkı oldukça zayıf olsa da yine de bir farkı anıştıracak düzeyde çağın gerekleri ile ilgili bir katkıdır.

İslam coğrafyasında meseleye ilişkin katkının sınırlı oluşunda, belki de gelenek ya da yorum vasıtasıyla vücut bulmuş bir birikimin yani toplumsal hafızanın ciddi, olumsuz etkisi vardır çünkü gerçekten, geçmiş bazı manzaralar, çoğu kez modern bireyi dehşete düşürecek bazen de tüm ciddiyetine rağmen hayretle gülümsetecek görünümle yüklüdür. Örneğin eski tasavvufi uygulamalarının bazılarında, başlangıçta, genel tutum önce kötülükten, dolayısıyla kadından kaçmak, dünyadan el etek çekmek biçiminde ortaya çıkmış; yok eğer bir kadının varlığına kusurlu ve tehlikeli doğasına rağmen tahammül gösterilecek ise cinsel hayatta perhize gitmek, yaşamsal kararlarda kadın sözüne kulak asmamak biçiminde devam etmiş fakat daha ileri seviyede kadından, cinsellikten, hayattan, dünyadan ve nihayet tüm bunların somutlaştığı, arzuyu üreten bir nesne olarak erkek cinsel organından yani bir diğer deyişle canlılıktan vazgeçmek düşünülmüş, tedbirler böyle sıralanıp gitmiştir. Hatta “bazı zahitler kadını dünya kapsamına gördüklerinden kadından uzak kalınmadıkça dünyadan el etek çekmenin mümkün olmadığına inanmışlardır” (Uludağ, 2014, s. 20). Bu tasavvufi sosyal ve dini oluşumlar insana yaklaşmakta tam tersi bir amaçla, tümüyle İslamiyet'in içinden doğmuş, oradan yola çıkmış olsa da kadını ruhsal yapısı içinde kavramakta sıklıkla zaafa düşmüştür. Dolayısıyla onu, böylesi bir dünyevilik içinde tanımlarken aslında bir tür şehvet nesnesi olarak kavramanın ve o yönde adlandırmanın da pek çok örneğini işaret eder olmuşlardır. Örneğin; “Güzel ve zengin bir kadın Malik b. Dinar'a evlenme teklif edince şu cevabı almıştı; ben dünyayı üç talakla boşadım, kadın da dünyadan sayılır ve üç talakla boşadığım için evlenemem”. “Sevdiği kızla evlendiği için kalp huzurunu ve manevi halini yitiren Ceyli ilk halini vermesi için Allah'a dua edince karısı hastalanıp ölmüştü”. “Hiç evlenmeyen Hafî, Kadın haklarına riayet etme konusu evlenmeyi göze almama engel oluyor demişti” (Ceyli, Hafî, Tarihsiz; aktaran: Uludağ, 2014, s. 20-21).

Kadına karşı perhizkârlık tasavvufu geliştirdiği ve yaygınlaştığı dönemlerde de devam etmişti. Hucviri, eş ve evlatlarından size düşman olanlar vardır, dikkat edin mealinde ayete imada bulunarak kadının bir fitne olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyordu: Cennette ilk fitne kadın yüzünden, yeryüzünde ilk fitne yine o yüzden. Adem'in yasak ağaçtan yemesine Havva sebep oldu. Kabil, Habil'i kadın için öldürdü. Allah, Harut ve Marut isimdeki meleklere azap etmeyi dileyince onları kadın aracılığıyla fitneye düşürdü. İşte bunlar zahirdeki fitneler, batındaki manevi fitneyi buna kıyas edin (Hucviri, 1043; aktaran: Uludağ, 2014, s. 22).

Aslında bugün geldiği noktada Batı feminizmi de pek çok açıdan fakat bilhassa kadının ruhsal varlığını ihmal etmesine dair benzer zaaflarıyla eleştirilir. Böylesi bir eleştirinin işaret ettiği husus şüphesiz kadının psikik varlığı başka bir deyişle kendine has doğasıdır. Ve söz konusu eksiklik, kadınsılığın kaybı ile birlikte evlilik, aşk,

annelik gibi hem sosyolojik hem de psikolojik boyutları barındıran bir dizi kavramın da değişimine, bir anlamda yıkıma uğramasına ve kadının öncekinden daha çetin şartlarda, bir tür kurban ideolojisinin çevrelediği o alanda, cinsiyetsizmişçesine tuhaflaşmaya uğrayarak yola devam etmek zorunda kalmasına neden olmuştur.

Evet, feminizmin burun kıvrıldığı ve eşlik etmekte zorlandığı annelik! Biz, sekülerleşmiş demokrasiler annelik üstüne söylemi olmayan tek uygarlıgız. Bir Yahudi annesinin, belki Meryem Ana'nın koruyuculuğu altındaki Katolik bir annenin ne olduğunu bildiğimizi sanıyoruz. Ama çoğu zaman ortada olmayan bir babayla çocuklarının ihtiyacını ve kendi endişelerini tatmin için modern anneye kalan tek şey süpermarketler ve çocuk doktoru... Bebeklerini donduran kadınlara bu yetmiyormuş gibi görünüyor. Çocuk katillliği modern zamanların bir icadı değil. Modern iletişim araçlarıyla bilinirliği daha geniş biçimde yayıldı. Bununla birlikte yeni hayat koşullarında kadının yalnızlığının arttığı gerçeğini de küçümsemek lazım (Kristeva, Sollers, 2018, s. 58).

Kadınlık ve erkeklik, kadın ve erkek oluş, sadece cinsiyet ayrımına dayalı olarak gerçekleştirilen her tür sınıflandırmadan daha geniş, daha derin bir anlamlar evrenini işaret eder. Bu evren yaradılıştan kültüre, bir diğer deyişle göklerden yeryüzüne doğru uzanan muhayyilemizde, yaşayışlarımızda yer alır ve her ne kadar insana, kendisine dair muazzam çeşitlilikte bir kavrayış imkânı ve pratiği sunsa da kati olarak bazı zorunlulukları, yargıları da barındırır. Dolayısıyla kadın ve erkek sadece yeryüzünden değil gökyüzünden de birbirini tamamlayan ortak bir yasanın işaretleri ile donanmıştır. Ne var ki genel bir değerlendirmeye, bunca genişliğe rağmen insan hemen hemen her coğrafyada, çağlar boyunca tüm farklılığına rağmen ortak yaklaşımları sergilemiş ve toplumsal cinsiyet ayrımına dayalı, birbirinden epeyce değişik, kültürel kodlar geliştirse de kadın ve erkeği kavrayışta aynı kalmış hem göklerin hem de yeryüzünün yasasından gereğince faydalanmamış görünür ki kadının sıkıntıları devam etmektedir.

Ortak hataların bir sonucu olarak birbirinden farklı kültürlerin cinsiyete uygun gördüğü tutumlar ile davranışlar nihayetinde insanın kavgaya tutuştuğu fakat tuhaf biçimde gökselmiş gibi algılanan zorunluluklar olarak yorumlanmakta, tam tersi biçimde kutsal kitapların ve dinin ikaz, yönlendirme ve tavsiyeleri ise beşer ürünü, değiştirilmeye yatkın kodlar olarak kavranarak temel soru, yani kadının ne zaman kadın olduğu sorusu, bir anlamda daima yanıtız kalmaktadır. Çünkü bu durum; tıpkı kadının, yeryüzünde melek olmadığı, göklerde ise şeytan olduğu için dışlanması kadar akla aykırı, ancak insanın yapacağı türden bir hatanın, gerçeğe birazcık yaklaşmayı bile imkânsız kıldığı her durumda olacağı gibi bir muamma, bir paradokstur.

Daha yakından bir bakışla; kültürel detaylarda birbirinin yerine geçebilecek, birbirine üstün ya da gerçeğe daha yakın kullanışlı imkânlar sosyal ilişkilerde karşılıklı olarak, tarihsel süreç içinde değiş tokuş edilmiş olsa da temelde Batı'nın da Doğu'nun da kadına dair kavrayış noksanlığı aynı gözükür ve böylesi bir benzer noksanlık ilginç bir tablo sunmaz. Fakat tam bu noktada gerçekten sıra dışı olan husus birbirinden tümüyle farklı muhayyilelerin de benzer imgelerde / öykülerde birleşmesidir ki herhalde bu da bizi eninde sonunda yine insana, yani başlangıç noktamız olan büyük ortaklığımıza, kollektif bilinçaltımıza geri götürür. Diğer bir deyişle kendi geçmişini ve tecrübelerini bireyler olarak değil insanlık tarihinin deneyimleri vasıtasıyla kavrayan ve onlara göre şekillenen ilkel zihinlere. Söz edilen kadın imgesi, bir anlamda ise büyük kadın korkusu bu sebeple mitler, masallar ve öykülerde ana motif olarak yer alır.

2. Lilith ve Gılgamış Örneği

İşte bu anlamda eski İbranice mitlerin ve itikadi anlatıların en sıra dışı olanlarından biri olarak gösterilen Lilith efsanesi semavi ya da pagan, farklı dini inançların içine karışan halk bilimsel anlatıların ve aynı zamanda çağlar boyunca yaşayan, kültürden kültüre farklılık gösteren fakat temelde daima aynı kalan, hayal ürünü karakterlerin tipik bir örneğini sunar. Efsane geriye kalan tüm gelenekleri, doğdukları merkezde, neredeyse tek bir noktadan hareketle kavrayabilmemize olanak sağlayacak, oldukça berrak bir yaradılış kronolojisi ile öyküsel bir içerik barındır ve Lilith kadına dair her tür negatif yaklaşımın, korku ve dünya dışına itişin iki cephede de hem Batı'da hem Doğu'da din dışı kaynağı olabilecek kadar zengin bir imgeler evreni sunar. Tasarlanmış ya da dramatize edilmiş bir korku vasıtasıyla dışlaştırmak eylemi bu efsaneyi ortaya çıkartmıştır. Efsane kollektif bilgiye açık zihinleri, tarihsel süreç içinde, artık bize oldukça örtük kalmış simgelerle fakat doğrudan derinlere, fokurdayıp duran tekligimize seslenerek etkiler. Böylece bir olan Varlık hemen en başta iki parçaya bölmüş görünür. Bu parçalardan, erkek olan yarı, yeryüzünde kalmış, yasa koyucu olmuş, bir anlamda böylece ilahlaşmış, kadın olan diğer yarı ise dünya dışına, yalnız emri uygulamakla, emre itaat etmekle görevli pozisyona itilmiş böylelikle kesintisiz bir yargılama sürecinin baş şüphelisi durumunda hayat bularak, kendisini değilse bile suçunu mutlaklaşmıştır. Çünkü uysallık görevini reddetmiştir.

Tanrı, erkek ve kadını kendi suretinde Yaradılış'ın altıncı gününde yaratmış, onlara dünyanın sorumluluğunu vermiştir. Fakat insanın ilk yaratılışında henüz Havva yoktur. Kimilerine göre o zaman Âdem yine tek yaratılmıştır. Sonra Tanrı Âdem için eş olarak Lilith'i yaratmış fakat onu yaratırken

Âdem'i yarattığı saf toprağı kullanmak yerine yeryüzünün çöp ve tortularını kullanmıştır (Graves, Patai, 2009, s.104).

Lilith yabani zihinlerde de en baştan itibaren bozuk ve kötüdür. Tanrı daha sonra asi Lilith'in yerine Havva'yı yaratır. Kadın yeryüzünden silinmemiş fakat deyim yerindeyse Adem için daha iyi bir versiyonu ile yenilenmiştir. Doğal olarak böylesi bir müdahale çatışmayı, sonraki olayları başlatacak ilk kıvılcımı ateşler.

Lilith, kendi yerine geçen Havva'dan intikamını almaya ve onun her çocuğunun doğumu sırasında, Havva'dan koruyamadığı çocuklarını öldürmeye karar verir. Efsanenin pek çok versiyonuna göre hatta Kabalada da Lilith bu şekilde geçer. O cennete bir yılanbaşı takarak geri dönmüştür. Lilith yılan olarak, Adem ve Havva'nın cennetten kovulmasına da sebep olmuş böylece intikamını almıştır (Biggs, 2010, s. 6).

Lilith karakteri başka bir deyişle ilk kadın, daha cennetten itibaren erkek olan eşi ile kavga eder. Bu yüzden geçimsizliğin, itaatsizliğin asi tohumlarını içinde barındıran bir varlık olarak vücut bulur. Hem insanlığın hem de kendisinin istikbalini belirleyecek olan böylesi karakteristik özellikler elbette kadının yaratılışına içkindir. Yine de efsane, kadının niye böyle dik başlı ve huysuz bir yapıda olduğuna ilişkin bir cevap vermez. Efsanede iyiliği yaratan tanrının, kötülüğü neden onda yarattığına dair bir cevap da yoktur.

Havva'nın yaratılışı tanımlanırken, *O onları erkek ve dişi olarak yarattı* denir. Bu Âdem ve Havva'nın aynı anda yaratıldığını ve her ikisinin de toprağın tozundan yapılmış olduğunu ifade etmektir. Âdem uyutuldu ve bir kaburga kemiği çıkarılıp biçimlendirildi. Bu nedenle *Kemiğinin kemiği ve etinin eti* bir kadına dönüştü. İncil'in ilk öğrencilerinin yaratıcı hayal gücü onlara hikâyeyi verdi. Kendini Âdem ile eşit hisseden ilk eş Lilith, onunla aynı haklara sahip olduğunu iddia etti. Kavga ettiler ve Lilith Tanrı'nın gizli adını söyledi, cennetten kaçtı sonra da bir efsane oldu (Russell, Briggs, 1981, s. 132).

Bu noktada belki de meseleye yani Lilith'in kötücüllüğüne, pagan kaynaklardan ziyade öncelikle o kaynaklarda ilk örneklerini gördüğümüz kavramlar yani dil üzerinden bakmak faydalı olacaktır: "Dünya yazılı tarihinde Lilith'e dair yapılmış ilk atıf Gılgamış Destanı'ndaki ifadelerdir. Buradan yola çıkarak Lilith kelime kökeninin Sümerce olduğu ve bu dilden semitik dillere geçtiği söylenebilir" (Çınar, 2018, s. 393). Lilith kelimesinin kökünde bulunan 'lil eki Sümerce *Rüzgâr* veya *Fırtına Şeytani* anlamına gelir ki bu da olumsuz bir manayı işaret eder. Kılıç ve Eser'in ifade ettiğine göre;

Keza aynı kelime Babil-Asur diline de Lilitu şeklinde geçmiştir ki mana olarak *Dişi Şeytan* ya da *Rüzgâr Hayaleti* demektir. Ayrıca *Laila* kelimesi İbranice'de *Gece* anlamına gelmekle birlikte *Leyla* kelimesi de Arapça'da karanlık gece, saçları gece gibi simsiyah olan kadın ve Arabi ayların son gecesi gibi manalara karşılık kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi kelimenin etimolojisi dahi Lilith'in Mezopotamya toplumları içerisinde kadını, karanlığı dolayısıyla ölümü, kötülüğü ve şeytansı bir gücü temsil ettiğini göstermektedir. Ancak bu toplumlarda yaygın olarak kullanılan birçok itikat ve uygulama semavi dinlerin inkişaf etmesiyle birlikte batıl inanç olarak nitelendirilirken, Lilith inancı kendisini batıl yaftasından kurtarmakla kalmamış Yahudi öğretisi içinde ehemmiyetli bir yer edinmiştir. Zira tarihi (yazılı) kökeni Sümerlilere dayanan Lilith, Yahudi öğretilerine göre Hz. Âdem'in ilk eşi ve yaratılan ilk kadın olma misyonu ile semavi dinde de değer kazanmıştır (Kılıç, Eser, 2018, s. 29).

Bunlara ek olarak Lilith farklı bir canlı türünün, cinlerin, dişil olanlarının ortak ve genel adıdır. Bu cinler de tehlikeli, insanlara ve özellikle çocuklara zararlı olabilecek davranışlar sergileyen, kaçınılması gereken karanlık ve kötücül mahlûklar olarak varlık bulur. Şahin'in ifade ettiğine göre;

Asurlular'da ve diğer Sami kökenli kavimlerde yaratılışları insanlardan farklı olan cinlerin değişik sınıfları bulunmaktaydı. (...) Sami kavimleri arasında insana benzemeyen bu cin sınıflarından başka bir de yarı insan görünüşündeki cinlere inanılmaktaydı. Birer canavar olarak görüldüğüne inanılan bu cinler Lilitu, Lilitu, Ardat Lilitu diye üç sınıfa ayrılırdı. Bunların ilki erkek diğerleri ise dişi cinler kabul edilirdi (Şahin, 1993, s. 8-10)

Lilith efsanesi vasıtasıyla açıkça fark ederiz ki kurgusal ya da hayali kötü kadın karakterler, tarih boyunca farklı şekillerde fakat hep aynı özü taşıyarak her evrede, bir ortaklık timsali olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durumu açığa koyan karakterlerin bir kısmı cin, peri, şeytan gibi güçleri sınırlı ancak yine de doğüstü varlıklar iken bir kısmı da iktidar sahibi ya da bir tanrıça olarak kabul edilmiş, sıra dışı güçlere sahip, yarı insan formunda yaratıklardır. Tarihsel bir kişiliği bulunan, gerçek kadın karakterlerin ise ne yazık ki pek azı iyi niteliklere sahip olur ve kendi çağında, kötü bir kadere çatmadan olumlu niteliklerini sergileme, sosyal-bireysel bir değişim yaratma imkânı bulur. Sanki ortak bir kanı ile gerçek ya da kurgusal kadınların sadece kötücül olanları zamana adlarını yazdırabilme, ancak kötülüğün gücü ile anılma şansına sahiptir. Tümüyle kurgusal,

mitler evreninin ürünü olan ya da edebi kadın karakterler ise çoğu kez ya Sirenler gibi aldatici ya Elektra gibi asi veya Medea gibi intikamcı, Lady Macbeth gibi hırslı ya da Ophelia gibi dayanıksız, ruhen zayıf bir kişilik yapısı sergilerler. Nihayetinde ister tarihsel bir kişiliği olsun isterse de yetki sahibi bir yarı tanrıça veya doğüstü dışıl bir varlık olsun, kadın, özellikle benzer, olumsuz karakter nitelikleri ile kolektif geçmişimizdeki etkin bir rolden türer: Öteki ve karanlık olandan... En iyi ihtimalle ise tekinsiz bir gölge varlıktan! Tüm bunlara ek olarak onların yani tasavvur evrenimizden doğmuş kadınların, kendilerine has olumsuz özellikleri bazı gerçek, insani niteliklerle de tamamlanır fakat bu da pek çoğunun kaçınılmaz biçimde yalancı, kıskanç, düzenbaz veya şehvet düşkünü, baştan çıkarıcı olmak gibi ortak, negatif özellikleri bölüşmeleri yazgısına engel olmaz. Onlar kendilerini insana yaklaştıran özellikleri ile de insani niteliklerin en olumsuz olanlarından pay almıştır.

Şüphesiz negatif nitelikler daha ziyade yaşadığımız dünyaya aittir ya da başka bir deyişle ancak yeryüzünde, insanlar arası ilişkilerde iş görür bir özellik gösterirler. Kadının hileciliği anlaşmayı bozar, kıskançlığı yuvayı dağıtır, boşboğazlığı saklı kalması gereken sırları ortaya döker, kolayca taraf değiştirmesi güvenilirliği zedeler ve sayısız benzerleri... Apaçık ki güvenlik de sadakat de aile veya yakın ilişkiler de hep bu dünyaya ilişkin kavramlardır ve bunları yüzlerce benzeri ile çoğaltmak, farklı mecralarda, kültür ve inanış biçimlerinde ele almak, tartışmayı genişletmek mümkündür. Fakat nihayetinde buradan çıkartacağımız yegâne sonuç, olumsuz bir bakış açısı ile sadece, kadının kötücül bir varlık olarak tanımlanmış olması değil aynı zamanda; tartışmamız boyunca vurgulamaya çalıştığımız gibi kadının aslında sadece yeryüzü, bu dünya için yaratılmış bir varlık olmuş olması, hiç değilse bu şekilde tanımlanmış olmasıdır. Öyle ki kadının yaratılış kaynağı, doğuş merkezi neredeyse salt maddi, sosyolojik, kültürel bir mayadan ibarettir ve salt insan zihni vasıtasıyla meydana gelmiş bu varlığa, erkek cinsinde olduğu gibi göksel, yüce hiçbir lütuf uğramamıştır.

Nitekim Gılgamış destanında da oldukça açık farklı motiflerden biri; kadının, yaşam biçimi ve alışkanlıkları ne olursa olsun vahşi, savaşçı veya maceracı bir erkeği evcilleştirip, dünyevileştirme rolüdür. Shamhat bu vesileyle vahşi, hayvansı Enkidu'yu insanlığa yaklaştırır, ona yeme içmeyi, diğer görgü kurallarını genel olarak ise insanlar arasında, başka bir deyişle insan dünyasında yaşamayı öğretir. Bunu yaparken de ilk olarak şehvet silahını kullanır. Öyle ki ilk İngilizce çevirilerde Shanhat'ın hangi sıfatla adlandırılacağı bir soruna yol açmış, ona hayat kadını anlamına gelecek açık, bayağı ifadeler ile seslenilmiş, en sonunda da Babil tanrıçalarından biri olan Nanaya Samhat'tan hareketle şehvetli kadın denmiştir. Çünkü Nanaya Babil'in aşk tanrıçalarından biridir ve ismi "Şehvetli Tanrıça Nanaya" anlamına gelir (Jackson, 2004, s. 19).

Uruk kültüründen uzaklarda, steplerde yaşayan Enkidu kahramanın farklılaşmış benliğidir. Tüylü bir yabani, vahşi doğaya ait bir yaratık. Hayvanlarla iletişim kurabilir ve herhangi bir hayvan kapana kısıldığında ansızın belirip onu kurtarır. Enkidu'nun faaliyetleri nedeniyle geçim sıkıntısına düşen avcının kendisine başvurmasından sonra Gılgamış, Shamhat adlı bir kadını, ilkel saflığını bozması için Enkidu'nun üzerine gönderir. Kadın onu baştan çıkarır. Evcinleştirir ve insanlaştırır. Vahşi hayvanlar şimdi eski koruyucularından uzak dururlar, onun yeni kişiliğinden kaçışırlar. Enkidu'nun doğa ile ve onun dilsiz hayvanları ile olan bağı sonsuza dek kopar (Jackson, 2004, s. 14).

Bir kadın eliyle insanlaşan ve yine kadın tarafından topluluğa kazandırılan Enkidu, çıktığı bu yeni hayat sahnesinde çok uzun süre kalamayacaktır. Kahraman, ilkel yeteneklerinin yitimi yönünden oldukça zararda gözükmüş aynı zamanda insanlaşıp, bir kültürün parçası olduğu için yükselmiş ve dünyevi bir kıymet de kazanmıştır. Yeni pozisyonu onu eski dostları olan hayvanlardan ve onların dünyası olarak tabiatın kopartmış da olsa yeni dünyada yalnız kalmamıştır, Enkidu, kral Gılgamış'ın dostluk ve kardeşliği ile cömertçe ödüllendirilir. Ta ki bu ödül onurlu bir ölümle taçlanana kadar... Yeryüzünün dehşeti kadının, öte dünyanın gururu ise erkeğin armağanıdır.

Gılgamış, Enkidu'nun ölümü üzerine sonsuz yaşamın sırrını bulmak için yolculuğa çıkar ve bu yolculukta dostu Enkidu'nun kaderini paylaşır. Zorlu yolculuğun ilk uğrak yeri olan mağarada, geçişini engelleyen akrepler vardır. Gılgamış onlarla sarmalanır ve onların izni ile Mashu dağları üzerindeki geçide ulaşır, zifiri karanlıkta, soğuktan titreyerek yol alırken bilinçlenir. En sonunda da çiy ile temizlenmiş bir sahile ulaşır. Sahilde Kalipso'ya benzeyen deniz perisi Siduri karşılar Gılgamış'ı. Siduri bir kulübede yaşamaktadır ve onun sihirli içecekleri ruhu arındırır. Yolunu kaybetmiş olan ve Siduri'nin imkânları ile pek de ilgilenmeyen Gılgamış ise ölümsüzlük yolculuğuna devam edebilmek için ondan denizler üstünden gidebileceği güvenli geçitleri öğrenmek istemektedir. Fakat böylesi tehlikeli bir yolculuk da sonsuz yaşam arayışı da Siduri için bir

anlam ifade etmez. O da tıpkı Shamhat gibi bu dünyaya ve insan hayatının nimetlerine bağlıdır. İnsanın aşk içinde, kadınlar ve çocuklarla çevrili halde rahatça yaşamını sürdürmesini, bir ideal uğruna kalkışılacak her tür hareketten daha değerli sayar: “Peri Siduri ona insanın ölümlülüğünü ve zayıflığını anımsatır. Dünyevi rahatlık ve zevklerden yararlanması için ısrarcı olur ve onu kalmaya ikna etmeye çabalar” (Jackson, 2004, s. 43). Gılgamış şüphesiz aşk dolu bu kışkırtıcı periyi dinlemeyecek ve kendisini ölümsüzlüğe ulaştıracağına inandığı yolculuğuna devam etmek üzere yeniden yola koyulacaktır.

Sonuç

Lilith efsanesinde ya da sayısız başka örnekte görebileceğimiz üzere, kadının dünyeviliği de kötücüllüğü de kolektif fakat negatif bir bilincin; medeniyet seviyesi tarih boyunca giderek yükselen ve sonunda modern çağı yaratacak evreye varan insanlığın, ortak ya da yerel kültürlerine kesintisiz bir sızışı gibidir. Hatta öyle ki vardığımız seviye ister semavi dinler isterse de bilim cephesinden açıklanabilir olsun. Kadının ne zaman kadın olduğu sorusu ise şüphesiz retorik bir sorudur. Ne feminizmlerin ne farklı sosyal hareketlerin cevaplamasına gerek olmayan fakat eninde sonunda kadını zihinlerde yeniden konumlandırmamız, rasyonalize etmemiz zorunluluğu ile bizi karşı karşıya bırakan bir soru. Yeniden konumlandırmamız gereken çünkü şüphesiz hiçbir varlığı tüm metafizik ve ruhsal bağlarını keserek, tümüyle maddi dünya içinde tanımlamanın olanağı yoktur. Tam tersi biçimde de yine, yeryüzüne ait hiçbir varlığı salt göksel zaviyeden tanımlama kabiliyeti beşere ait değildir. Batı feminizmi; süratle sanayileşen, kentleşen yeni sosyo-ekonomik koşullar yaratan bir cephenin, işlevsiz kalmış ortağı kadınların, haklı itirazları ile kademeli olarak ortaya çıkmış, yaygınlaşmış görünür. Ne var ki bu feminizmin ayırıcı özelliği de yönelişi de yaşadığımız, maddi dünyaya yöneliktir. Dolayısıyla felsefi çerçevesini dahi yeryüzü belirler. Doğu feminizmini ise İslamiyet’ten bağımsız düşünmenin imkânı yoktur çünkü modern dünyanın tüm belirleyiciliklerine rağmen dinin özü ikisi, hem bu dünya hem öte dünya arasında uyumu zorunlu kılar. Dolayısıyla maddi yani yeryüzüne ait olanı aynı zamanda göksel olanla tamamlamak gerekir. Başka bir deyişle metafiziği olmayan bir varlıktan söz etmek onu eksik bırakacaktır.

Kaynakça

- Biggs, W., M., (2010), *The Case For Lilith*, (Çev. M., S., Şenol), Samson Books
- Çınar, A., (2018). Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni, *Bilimname*, 35, 361-393. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/455723>, erişim:04.11.2022
- Graves, R., Patai, R., (2009), İbrani Mitleri, (Çev. Akpur, U.), Say Yayınları
- Jackson, D., P., (2004), *Gilgamiş Destanı*, (4.Basım), (Çev. Antmen, A.), Arkadaş Yayınları
- Kılıç, Y. ve Eser, E. (2018). Lohusalık Sendromu (al ana/alkarısı/albastı)'nın Eskiçağ Yakınoğu Toplularının Kùltürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeđi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5, 29-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/42090/506339>, erişim:04.11.22
- Kristeva, J., Sollers, P., (2018), *Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Evlilik*, (Bora, A., Çev.), Yapı Kredi Yayınları
- Öztürk, Y., N., (2013), *Asrısaadet'in Büyük Kadınları*, (6.Basım), Yeni Boyut Yayınları
- Russell, W., M., S., Briggs, K., M., (1981), *The Legends of Lilith and of the Wandering Jew in Nineteenth-Century Literature Folklore*, (M., S., Şenol, Çev.), Taylor and Frances Ltd.
- Şahin, M., S. (2022), *Cin Maddesi*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cin> erişim: 04.11.2022
- Uludağ, S., (2014), *Sufi Gözüyle Kadın*, (6. Basım), İnsan Yayınları
- Yazır, E., H., (2000), *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Temel Neşriyat

Araştırma ve Yayın Etiđi Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.